

ЗМІСТ

ВСТУП	6
--------------------	----------

ЛЕКЦІЯ 1 • Поняття та аспекти ораторського мистецтва.

Історія та динаміка риторики

1. Поняття ораторського мистецтва та аспекти вивчення мовленнєвої майстерності.	8
2. Розвиток риторики як суспільно-культурного явища. Видатні оратори Стародавньої Греції.	10
3. Видатні судові оратори Стародавнього Риму: Цицерон, Т. Гракх і Г. Гракх.	15
4. Становлення вітчизняної риторики. Ораторська майстерність в Києво-Могилянській Академії.	18
5. Динаміка предмета риторики.	21
6. Ораторське мистецтво в сучасному світі. Класична традиція і нові тенденції у вивченні риторики.	25

ЛЕКЦІЯ 2 • Виразні засоби мовної комунікації.

Ораторські прийоми та стратегії успішного виступу

1. Культура мови і комунікативні ораторські властивості.	34
2. Риторичні ефекти як виразні засоби мовного дискурсу.	39
3. Прийоми запам'ятовування тексту.	43
4. Промова-експромт: як ефективно спланувати непередбачений виступ.	45
5. Способи подолання страху перед аудиторією.	48
6. Невербальні засоби комунікації.	49

ЛЕКЦІЯ 3 • Техніка мовлення:

правильне використання голосу в публічному виступі

1. Визначення техніки мовлення.	55
2. Дикція і артикуляція, шляхи їх удосконалення.	56
3. Якість голосу і їх сприйняття слухачем, тренування ораторського голосу.	62
4. Правильне дихання і його роль в ораторському виступі.	69
5. Інтоніяція і паузи як елемент мовної виразності.	73

**ЛЕКЦІЯ 4 • Важливі кроки у підготовці до виступу.
Що повинен знати оратор для успішного
планування промови**

1. Вибір і аналіз теми виступу.	77
2. Планування промови з урахуванням аудиторії і приводу виступу.	79
3. Типологія публічних виступів. Вибір типу мовлення у відповідності з цілями оратора.	84
4. Характеристики інформаційної промови. Мотиваційний підхід у плануванні мовлення з метою інформування та впливу на аудиторію.	86
5. Виступи, спрямовані на переконання слухачів. Довіра до промовця, як запорука успішного виступу.	89

**ЛЕКЦІЯ 5 • Планування ораторського виступу.
Структурування мовлення та організація матеріалу**

1. Організація ідей та збір матеріалу. Типи інформації, які використовуються задля посилення ефективності виступу.	92
2. Як правильно розподілити час виступу: чітке структурування – ключ до успіху вашої промови.	97
3. Принципи структурної організації мовного виступу.	99
4. Мотиваційний підхід в організації ораторського виступу.	101
5. Яскравий початок виступу як спосіб залучення уваги аудиторії.	104
6. Заключна частина вашої промови: підведення підсумків та узагальнення.	109

**ЛЕКЦІЯ 6 • Про важливість слухання в процесі
мовної комунікації (Як зробити так, щоб вас слухали)**

1. Оратор та слухач як головні компоненти комунікації.	111
2. Оратор і аудиторія: ми все ще на одній планеті? (модель мовленнєвої ситуації Р. Зеолі).	116
3. Як стати цікавим для слухачів і навчитися утримувати їх увагу.	117
4. Уміння слухати – ключ до успішного виступу.	120
5. Оратор – зал: як правильно відповісти на питання аудиторії по закінченню промови.	126

6. Комфортна обстановка в залі,
або як впоратися з непередбаченими перешкодами. 129

**ЛЕКЦІЯ 7 • Загальна характеристика
судового красномовства**

1. Визначення та основні властивості
судового красномовства 132
2. Предмет, основа та вимоги до судової промови. 134
3. Призначення судової промови. 136
4. Відмінні риси судової промови. 138
5. Структура і зміст звинувачувальної
і захисної промови. 140

ЛЕКЦІЯ 8 • Юридична полеміка.

Правила спору в залі суду

1. Судові дебати як форма полеміки в суді. 143
2. Докази і спростування в судовому спорі. 146

ЛЕКЦІЯ 9 • Основи полемічної майстерності

1. Визначення поняття «спір». 152
2. Форми і види спору. 153
3. Структурні елементи спору.
Аналіз аргументів, висунутих сторонами в спорі. 157
4. Виверти (прийоми) дозволені і недозволені. 161
5. Правила чорної риторики. 166

ВИСНОВКИ 172

ЛІТЕРАТУРА 175

ВСТУП

«Що може бути приємнішим ... для людської природи, ніж дотепна і освічена бесіда? Яка інша сила (крім красномовства) могла зібрати розсіяних людей ... і змінити їх дикий і грубий спосіб життя на цей людський і громадянський порядок ... або встановити в новостворених державах закони?»

(Цицерон, «Про оратора»).

Без сумніву, мова, як засіб спілкування, завжди була невід'ємним елементом розвитку людства. Поряд з такими факторами, як науковий і технічний прогрес, мовна комунікація відображає усі зміни, що відбуваються всередині цивілізації. Недарма, найрадикальніші і стрімкі зміни та удосконалення, побачені світом наприкінці 20 – на початку 21 століть, торкнулися не вивчення космосу, чи винайдення нових засобів пересування або ж пошуку джерел енергії; а саме удосконалень в сфері комунікації. До них можна віднести появу мобільного зв'язку, Інтернету та соціальних мереж, які змінюють роль спілкування в нашому житті, а також саму манеру спілкування.

І хоча в побуті мова робиться все простіше, а фрази все коротше, важливість навчання правильному говорінню визнається на академічному рівні. Так, наприклад, в США вивчення ораторської майстерності було визнано обов'язковим в складі програми початкової та середньої освіти, що й було закріплено у відповідному федеральному акті в 1978 р.

На думку Р. Зеолі, настав час, коли кожен з нас повинен перестати сприймати публічний виступ як щось вкрай рідкісне, а то і малоймовірне, те що трапляється «раз на рік». Пора усвідомити, що світ сповнений можливостей зробити саме ту промову, яка зможе докорінно змінити наше життя, прискорити кар'єрне зростання, розвинути бізнес або поліпшити особисті відносини.

Протягом багатьох століть, вивчення ораторських виступів здійснювалося в рамках риторики, яку роздивлялися в якості науки про побудову і правильне використання мови. Зараз все частіше цю дисципліну називають ораторським мистецтвом (або мовною комунікацією в Західній традиції).

ЛЕКЦІЯ 1

Поняття та аспекти ораторського мистецтва. Історія та динаміка риторики

- 1. Поняття ораторського мистецтва та аспекти вивчення мовленнєвої майстерності.*
 - 2. Розвиток риторики як суспільно-культурного явища. Видатні оратори Стародавньої Греції.*
 - 3. Видатні судові оратори Стародавнього Риму: Цицерон, Т. Гракх і Г. Гракх.*
 - 4. Становлення вітчизняної риторики. Ораторське мистецтво Києво-Могилянської Академії.*
 - 5. Динаміка предмету риторики.*
 - 6. Ораторське мистецтво сучасності. Класичні традиції та нові тенденції у вивченні риторики.*
-
-

1. Поняття ораторського мистецтва та аспекти вивчення мовленнєвої майстерності

Ораторська майстерність – один з гуманітарних предметів, в рамках якого досліджуються правильна (логічна) побудова промов відповідно до цілей оратора та виступу у різних ситуаціях, роль ораторських виступів в здійсненні громадської взаємодії, навчання раціонально та чітко висловлювати свої думки, чисто і зрозуміло виголошувати промови. Багато вчених і ораторів бачать основне призначення риторики (тобто ораторського мистецтва) у навчанні впливати на аудиторію за допомогою мови. Так, М. В. Ломоносов в книзі «Коротка настанова до красномовства» зазначає, що красномовство – мистецтво про всяку дану матерію красно (гарно) говорити і тим схилити інших до своєї думки. А Микола Кошанський в роботі «Приватна риторика»

пише, що ораторство – це мистецтво діяти словом на розум, при-страсті і волю інших.

Існують різні думки вчених з приводу приналежності досліджуваного предмета до науки або мистецтва. Мистецтво бути оратором – це дар чи наука, яку можна опанувати? Наприклад, Євген Ножин вважає, що ораторське мистецтво – це діяльність, підкорити яку можливо, навіть якщо у людини немає для цього особливих вроджених даних. Ми схильні підтримувати точку зору, що це і те і інше (мистецтво поєднане з науковим знанням), бо в красномовстві мистецтво і науковість створюють складний сплав відносно самостійних способів впливу на людей.

Зараз ми говоримо лише про один аспект вивчення ораторського мистецтва – практичний, коли студенти набувають навички, необхідні для того, щоб стати успішним оратором. З іншого боку, вивчення мистецтва мови – це ознайомлення з тією багатою спадщиною, яку людство накопичило протягом століть, ораторським досвідом попередніх поколінь. І якщо роботи давньогрецьких і римських майстрів доступні нам, лише в письмовому викладі, а їх манера виступу може бути оцінена опосередковано, через відгуки сучасників, спогади співвітчизників, тощо. То мови знаменитих особистостей минулого століття (М. Л. Кінга, Н. Манделли, Р. Рейгана та ін.), навпаки, можуть бути побачені і прослухані в запису, немов би ми були присутні під час їх проголошенні. Однак, аналіз виступів, які впливали на суспільство минулих епох, дослідження генези мовної комунікації та розгляд ролі видатних ораторів в історії риторики не тільки відкриває нам «двері» в історію питання, але й дозволяє нам вивчити «технічні» моменти створення таких саме промов, які публіка захоче слухати. Тобто, знайомство з історичним досвідом робить нас, за словами Цицерона «*vir bonus, descendit peritus*» (гідною людиною, що говорить красиво).

Ну а наступна сходинка у навчанні ораторському мистецтву – це осягнення того, як самому навчитися будувати, запам'ятовувати і виголошувати промови? Тут ми повинні зрозуміти:

- 1) як вибрати і організувати матеріал відповідно ситуації та інтересам публіки;
- 2) яку техніку і як застосувати, щоб справити враження на слухачів, як «репетирувати» виступ, щоб він вимовлявся природно, а не так, немов був вивченим напам'ять;

- 3) як вимовляти свої слова певно і правильно, щоб бути зрозумілим в аудиторії;
 - 4) і як, нарешті, слухати та чути інших, щоб своєчасно і осмислено реагувати на коментарі і/або питання реципієнтів мови.
- На всі ці питання ми і відповімо в рамках даного курсу.

Отже, навчання майстерності публічного виступу включає ознайомлення студентів з духовною спадщиною провідних ораторів минулого. У цьому, глобальному сенсі, вивчення мови є досягненням етики та практичної філософії людства, які було відображено ораторами минулого в їх найбільш красномовних висловлюваннях власної духовності.

2. Розвиток риторики як суспільно-культурного явища. Видатні оратори Стародавньої Греції

Основою зародження ораторського мистецтва як соціального явища була необхідність публічного обговорення і вирішення питань, що мають суспільну значимість. Однією з умов розвитку ораторського мистецтва є демократичні форми управління, які вимагають активної участі громадян у політичному житті країни. Тому, найбільш інтенсивно ораторське мистецтво розвивається в переломні моменти життя суспільства: воно широко застосовується, коли виникає історична потреба участі народних мас у вирішенні суттєвих державних питань. Доказом цього є розквіт красномовства в епоху Відродження, в періоди соціальних революцій, коли в громадський рух втягуються маси, широкі верстви населення.

Величезний творчий потенціал риторики розкривався протягом довгих століть. Історичний погляд на речі дозволяє послідовно уявити собі не тільки сучасну прагматичність риторики, але іманентний зміст цієї дисципліни, народженої в світі античного людини.

С. С. Аверинцев у своїй культурологічній теорії зазначає, що те, що ми звикли називати культурою, греки називали «Пандейа», або виховання, тобто сума навичок прищеплених дитині. «У центрі Пандейї дві сили, які знаходяться не тільки в постійному конфлікті, але й в контакті, у взаємодії: виховання думки, тобто філософський пошук істини та, з іншого боку, виховання слова, тобто

риторики, яка прагне навчити переконливості. Таким чином, філософія і риторика, поставлені греками в центр культури, виявилися ближче, ніж ми собі уявляємо: їх спільний корінь сягає архаїчної розумово-мовленнєвої культури.

Розквіт ораторського мистецтва в Стародавній Греції припадає на 5 століття до н. е., коли воно стало важливим фактором у суспільному житті, засобом досягнення слави і багатства. У той час знаменитих ораторів знали всі, і кожен хотів навчитися ораторському мистецтву. На розвиток мистецтва гарної мови в Греції вплинули: Аристотель, Горгій, Лісій, Ісократ та Демосфен.

Перше напрацювання основ риторики відбувалося у Сицилії. Там же з'явилися спроби створити теорію судової промови, способів її побудови і типових прийомів аргументації. Мета аргументації – показати «правдоподібність» викладу судового спору, яка вигідна для будь-якої зі сторін.

Велику роль у розвитку теорії та форм художнього стилю прози антична традиція приписує Сицилійському софістові **Горгію** (близько 483–375 рр. до н. е.), який вважав, що завданням словесного мистецтва є «обман» – створення ілюзії народження мови (на очах у слухачів). Мова повинна зачаровувати слухачів за допомогою стилю. Стиль – сукупність прийомів, використовуваних засобів мови для вираження думок в різних умовах мовленнєвої практики.

Характерними рисами стилю Горгія були численні метафори і так звані «горгієві» фігури, що полягали у поділі сентенції на частини, рівні за обсягом, співвідносні між собою за смисловим протиставленням і підкріплені звуковими повторами, особливо в кінці кожної частини, де вони створювали свого роду риму. Тобто він говорив співуче, використовував невербальні засоби і прозаїчну мову орієнтував на поетичну. Промови Горгія належать до епідейктичного типу.

Лісій (459–380 рр. до н. е.) був професійним «логографом», тобто укладачем промов для інших. Він першим звернув увагу на необхідність складання збірників типових вступів і висновків для промов, а також першим почав структурувати промови, промова мала включати:

- 1) вступ, в якому потрібно здобути доброзичливе ставлення і увагу суддів;
- 2) виклад фактичної основи справи;

- 3) доказ правильності викладу фактів;
- 4) полеміку з противником, якого потрібно очорнити усіма способами (неоднозначне ставлення до культури);
- 5) висновок, в якому потрібно відповісти на питання, що освітлюються в мові (підвести підсумки).

Ісократ (436–338 рр. до н. е.) був учнем Горгія. Слабкість голосу не дозволила йому стати політичним оратором, тому він став логографом. Пізніше відкрив школу в Афінах і навчав красномовству. Саме він встановив схему для написання біографій історичних діячів, що стала типовою: 1) хвала предкам людини, про яку розмовляють; 2) біографія цієї персони; 3) характеристика особистості; 4) апофеоз (прославляння) персони.

Загальне визнання також отримав принцип недопущення «зьяння», на який звернув увагу Ісократ, тобто небажаність зіткнення голосних на стику між двома словами.

Інший відомий оратор, **Демосфен** (384–322 рр. до н. е.), з дитинства мав слабкий голос, гаркавив. Ці недоліки, а також нерішучість, з якою він тримався на трибуні, привели до провалу його перших виступів. Однак наполегливою працею (існує легенда, що, стоячи на березі моря, він годинами декламував вірші, заглушаючи звуками свого голосу шум прибережних хвиль) він зумів подолати недоліки своєї вимови. Інтонаційному забарвленню голосу оратор надавав особливого значення; в його біографії наводиться характерний анекдот: «Розповідають, що один з мешканців міста прийшов до нього скаржачись на те, що його побили та звертаючись із проханням сказати промову на суді в його захист. «Ні, з тобою нічого подібного не було», – сказав Демосфен. Піднявши голос, відвідувач закричав: «Як, Демосфен, цього зі мною не було?!» – «О, тепер я ясно чую голос скривдженого і постраждалого», – сказав оратор...».

Промови Демосфена відрізнялися жвавістю, гумором і вмілою аргументацією. Він використовував усі виражальні засоби мови, вироблені грецьким красномовством, відповідно до свого настрою він знаходив належний стиль мови.

До 3 ст. до н. е. визначається склад риторики, як дисципліни. Риторична теорія складалась з 5 розділів:

1 розділ вказував, як знаходити матеріал для мови (потрібно було використовувати типові думки, точки зору, «загальні місця» (інвенція));